

Il tgierp ggrotesc en "Onna Maria Tumera" : "Leo Tuor : Giacumbert Nau ed Onna Maria Tumera"

Autor(en): **Derungs, Silvana**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **118 (2005)**

PDF erstellt am: **16.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236889>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il tgierp grotesc en «Onna Maria Tumera» «Leo Tuor: Giacumbert Nau ed Onna Maria Tumera»

Silvana Derungs

Lavur da seminari dil semester d'unviern 2003/04
tier prof. Clà Riatsch

Introducziun

Cun leger quest cudisch da Leo Tuor anflan ins diversas descripciuns dil tgierp e dad acziuns corporalas. Certinas da quellas descripciuns ein plitost meins usitadas: corps mutilai, disfigurai, amplificai, animalics, ...; rirs narrs, disturbai, ord cuntentientscha, «homerics», ...; magliar disgustusamein, far grimassas, eav. Quella gliesta savessen ins cuntinuar ad incuntin, sch'ins vuless piclar ora mintga element digl 'anormal' presents en la gallaria dils antenats. Mirond sin ina tala enumeraziun savessen ins beinspert trer la conclusiun, ch'ei mo bugli da monsters e malsauns da spért en quella gallaria. Denton setracta ei veramein dad ina descripciun d'ina famiglia disturbada, malsauna ni malgartegiada (tenor il plan da tgi che quei seigi lu era)? Ei questa famiglia, ni meglier: ein certs commembers da questa famiglia buca prompts da s'adattar allas normas dalla societad, che quei seigi entras lur apparientscha, lur secuntener ni lur lungatg? Ni eis ei per certs motivs buca pusseivel ad els? Sesanflein nus en in mund grotesc? Denton forsa meinan ils Tumeras 'la veta normala', e quei che nus tertgein che seigi normal, ei en verdad abstrus ed illusoric.

Gia la descripciun nunusitada dil Giacumbert Nau all'entschatta dall'ovra cul medem num ha attratg mia atenziun. *Seregordel. El era buca grad gronds e buca bia bials. [...] In maun fin veva el. Vid il maun seniester vargava mo il polisch dalla vart ora, tschella detta era naven. Il sulet bi ch'el veva per mei vidad el eran ses egls, aber ei duvrava bia tochen ch'el mirava els egls a zatgi, pertgei el veva pli bugen ils tiers che la gliעד. (G. Nau, p. 8).*¹

¹ Sch'ei vegn buc indicau auter, serefereschans citats screts cursiv al text dad Onna Maria Tumera.

En O.M. Tumera² ein las caracterisaziuns dils protagonistis buc aschi manifestas, mo tenor miu meini buca cun meins effect. Forsa ei quei era in dils motivs, daco ch'jeu hai tscherniu mo Onna Maria Tumera per tractar il tema dalla grotesca, malgrad che tals elements cumparan era 'en masse' en Giacumbert Nau. In auter motiv ei quel dalla superficialitad; enstagl da siglir dad in'ovra a l'otra vi jeu plitost seconcentrar sin in sulet text.

Duront mia avischinaziun alla tematica dalla grotesca en connex cun O.M. Tumera ein sper ils patratgs suranumnai aunc autras damondas cumparidas che han accumpignau mei duront la lavur. Per certinas sperel jeu dad anflar ina explicaziun.

- Tgei ei la grotesca?
- Tgeinin ei il mund grotesc e carnevalesc? Tgei effects ha el? Eis el insumma leghers e divertents?
- Tgei funcziun ha la grotesca?
- Nua cumpara il grotesc en O.M. Tumera e co?
- Co ei il rir implicaus el mund grotesc?
- Tgei rolla giogan ils animals, las bestias en quei mund?
- Co ein veta e mort cumpigliadas en quei mund dalla grotesca?
- Ein tgierp e spért ina unitad ni regia cheu in dualissem total?
- Munta ina menda corporala era ina menda spirtala?
- Tgei normas valan en nossa societad per ch'in cert secuntener vali sco anormal?
- Tgei ei bi, mitgiert, normal?
- Essan nus insumma en in raquent grotesc?
- ...

Tgei ei «grotesc»?

Avon che saver entscheiver ad analizar l' O.M. Tumera en relaziun cun la tematica dil mund grotesc basegna ei entginas preponderaziuns teoreticas per saver elaborar ina concepziun dalla grotesca.

² Jeu drovel la scursaniziun O.M. per Onna Maria.

Historia dalla noziun «grotesc»

Oriundamein significhescha 'grotesca' ina fuorma dad ornaments antics ch'ei vegni anflai tier excavaziuns a Roma (Domus aurea) viers la fin dil 15avel tschentaner. Quels ornaments eran fetg extraordinaris (ina mischeida da motivs da carstgauns, animals e plontas) e corrispondevan buc ad in uorden enconuschent da lez temps e consequentamein grevs da denominar. Aschia han ins semplamein denominau quei stil tenor il liug d'anflada: 'grotta'. Quellas ornamentaziuns han giu in enorm success (p. ex. las grotescas da Raffael e Giovanni Battista da Udine el Vatican) ed ein sederasadas duront ils proxims tschentaners, quei che ha era purtau novas variaziuns e creaziuns da fuormas grotescas.

Questa fuorma dad art prendeva denter auter sia valor ord sia derivonza dall'antica, ins sa denton buca situar ella claramain ella historia. Per igl architect roman Vitruv han las grotescas schizun in summa negin connex cun l'antica. Cheu setracti ei mo dad ina rimnada da creaturas monstruosas inexistentas. Quels ornaments grotescs seigien mai stai part digl art antic roman (malgrad ch'ins drova en l'Engheltiara l'expressiun 'antick' enstagl da grotesc tochen el 17avel tschentaner). In effect positiv dall'incapacitad da situar las grotescas historicamein ei il fatg ch'ellas retscheivan aschia in status transhistoric.

Ina sligiazion per situar las grotescas ei igl imaginari. Quei aspect resta era pli tard duront las emprovas da definir la grotesca ina dallas constantas en la reflexiun estetica. Las grotescas vegnan associadas cun la notg ed ils siemis e numnadas 'sogni dei pittori'. L'appartenientscha agl univers dils siemis giustifichescha il caracter fantastic e casual dalla grotesca, da l'auter maun evitescha ella in renviament alla historia. Las grotescas salvan lur caracter genuin da diversitad e lur misteris, lur enigmatica e selain aschia buca definir claramain cun interpretaziuns categoricas. Cheutras resultescha lu era ina certa ambiguitad. Ei dat numnadamein la pusseivladad da pertscheiver la grotesca sco humoristica e fantastica dad ina vart, e da l'autra vart dad accentuar siu caracter serius e misterius.

Cun l'expansiun dils ornaments grotescs en l'entira Europa sesviluppescha era il vocabulari dils lungatgs. Il substantiv, la grotesca, salva sia significaziun tecnica dall'ornamentica. Denton il diever digl adjectiv e digl adverb ei pli diffus. Els circumscrivan tut quei che sviescha el secumportar, ella gestica, intonaziun eav. en ina certa

moda e maniera, tut quei ch'attrai l'attenziun e che sa provocar rir ni schizun malessar.

La noziun dalla grotesca banduna la sfera digl art ornamental (quella significaziun resta vinavon, ei denton marginala) e s'igniva en las differentas fuormas d'art (pictura, architectura, musica, film, drama, litteratura). 'Grottesca' e 'caricatura' daventan quasi sinonims. «Le grotesque peut être matériel, physique; tel est celui qu'on rencontre dans les charges des caricaturistes, dans les mascarades, les ballets comiques; il est le résultat d'un défaut de proportions, de l'exagération de quelque partie.»³

Emprovas da definiziun

Naven dalla fin dil 18avel tschentaner daventa la grotesca tec a tec ina atgna categoria estetica che vegn denton mo risguardada agl ur. La definiziun dalla grotesca e sia distincziun da noziuns parentadas (p. ex. satira, parodia, ironia) resta aunc adina problematica. Sia ambiguitad resta. Tier Schlegel⁴ anflan ins p. ex. in diever da «grotesc» fetg differenziau, esteticamein reflexiv ed in diever meins perfecziunau, buna-mein pigiurativs, reprius dil lungatg da mintgadi. Era Hugo⁵ emprova da definir il grotesc (plitost ella tradiziun romantica). Tenor Hugo cumpeglia el «le difforme et l'horrible», sco era «le comique et le bouffon». Il grotesc survescha sco «moyen de contraste»: ins sto pussar da tut, schizun dil bi. Il grotesc ei in temps da paus, in tierm da cumparegliaziun, in punct da partenza, naven dil qual ins seleva viers il bi cun ina percepziun pli frestga. Il grotesc schai per Hugo sil nivel dalla scaffiziun e cumpeglia aschia tut, era la sublimitad. Hugo s'engascha per in augment dalla valor dil grotesc alla categoria estetica.

Ruskin polarisescha la categoria dil grotesc enten differenziar denter «the noble grotesque» e «the ugly grotesque»: «the noble grotesque is only employed by its master for good purposes, and to contrast

³ 'Grottesque', en LAROUSSE, t. 8 (1872), 1555. Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 886.

⁴ SCHLEGEL, FRIEDRICH: *Athenäumsfragmente (1798)*, *Gespräch über die Poesie (1800)*. Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 888 ss.

⁵ HUGO, VICTOR: *Préface de Cromwell (1827)*. Tenor Ästh. Grundbegriffe, 893 ss.

beauty»⁶. Il grotesc duei tenor la concepziun da Ruskin esser in product dad in artist talentau e buca derivar dad in spért malsaun. Artists che seconsacreschan mo alla tscherca dil plascher produceschan in grotesc falliu, «ugly». Il grotesc «muss von Grösse durchdrungen sein und einen Schrecken zum Ausdruck bringen, den auch das Gefühl der Sünde und Todesangst beim Menschen hervorrufen.» (Ästh. Grundbegriffe p. 897)

Carl Friedrich Flögel⁷ definescha ni limitescha il concept dalla grottesca ni dil punct da vesta historic ni systematic. El attribuescha a quei gener tut quei che deviescha dallas fuormas esteticas usualas e che accentuescha l'exageraziun digl element materialistic dil tgierp. Möser⁸ interquera in tratg specific da quei mund grotesc e numna el schimerics («chimärenhaft»), perquei ch'el cumbinescha elements heterogens ed accentuescha violaziuns dallas proporziuns e fuormas naturalas.

Oz capeschan ins sut «grotesc» tut las expressiuns dad in mund zani-strau carnevalesc cun accentuaziun dil material e corporal (Michail Bachtin) ni dad in mund enconuscent, denton alienaus e destruius en siu uorden (Wolfgang Kayser). En general capeschan ins sut «grotesc» plitost ina fuorma vulgara, in'expressiun da fuormas anormalas, macortas cun in aspect forsa empau spectacular, che exagerescha e caricaturescha il negativ ni era enzatgei immens, monstrus e fantastic. (Schneegans⁹: «etwas Ungeheuerliches und Phantastisches»). Consul-tond ils lexicons anflan ins differentas definiziuns, p. ex. «Form der Dichtung, die Komisches u. Phantastisches miteinander verbindet.»¹⁰ «Monströs-Grausiges, das zugleich lächerlich erscheint, d. h. die Verbindung von scheinbar Unvereinbarem [...]; findet sich in Literatur und Kunst.» (Hein, Süskind, p. 1)

⁶ RUSKIN, JOHN: *The Stones of Venice* (1853), t. 2, Leipzig 1906, 163. Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 897.

⁷ FLÖGEL, CARL FRIEDRICH: *Geschichte des Grotesk-Komischen* (1788). Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 887.

⁸ MÖSER, JUSTUS: *Harlekin, oder die Verteidigung des Grotesk-Komischen* (1761). Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 886.

⁹ SCHNEEGANS, HEINRICH: *Geschichte der grotresken Satire* (1894). Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 898.

¹⁰ Neues grosses Lexikon in Farbe. Germany 1990.

El 20avel tschentaner dat ei in renaschiment dalla grotesca. La grotesca moderna sesparta en duas lingias: **la grotesca modernista** (surrealists, expressiunists; la tradiziun vegn dalla grotesca romantica) e **la grotesca realistica** (tradiziuns dil realissem grotesc e dalla cultura populara). Cun las publicaziuns da Wolfgang Kayser¹¹ e da Michail Bachtin entscheiva ina discussiun fritgeivla davart la grotesca. Kayser sereferescha alla romantica ferton che Bachtin ei in adherent dalla grotesca ord la tradiziun dalla renaschientscha e dalla cultura populara.

Tier Kayser posseda la grotesca surtut ina colur stgira e greva, stermentusa e tementonta. El vesa el grotesc in mund alienau, el qual il monstrus cumpara adina puspei. Quei monstrus sa surpigliar fuormas humanas, animalicas, da plontas ni era tecnicas (p. ex. creatiras humanas cun ina mecanica implantada) e reger sur da nus. Ella grotesca – tenor Kayser – daventa tut quei ch'era enconuscent a nus tuttenina jester e hostil. En questa perspectiva ei il grotesc vischins alla sgarschur ed alla tema – «aber eher einer Lebens- als eine Todesangst» (Ästh. Grundbegriffe, p. 878) – e posseda in'affinitad cun la notg, cun il siemi e la visiun.

Bachtin vesa ella grotesca plitost ina part dad in anti-sistem. La grotesca s'auda el mund dalla cultura populara che representa il carneval antic e medieval sco «monde à l'envers». Il plascher carnevalesc volva e destruescha las structuradas hierarchicas dil mintgadi, includa tut e mintgin. Igl element dil rir ed il sistem carnevalesc, ch'ei in la basa dalla grotesca, destrueschan la seriusadad ed eriadad. La grotesca dat a nus la pusseivladad dad ir en in auter mund, in'otra veta. La relativitad digl existent ei adina ina legra relativitad ella grotesca. Leu regia adina il plascher dalla midada – en fuorma reducida era ella romantica. Sil nivel linguistic porscha il clima carnevalesc ina vasta purschida dad aviras ed insultaziuns en in vocabular grob, obscen, vulgar. La discrepanza cun maletgs tradiziunals ei veseivla oravontut en l'expressiun dil tgierp. La grotesca ha la tendenza dad accentuar tut quei che pertucca la basa biologica-materiala e l'instablidad dil tgierp human

¹¹ KAYSER, WOLFGANG: *Das Groteske. Seine Gestaltung in Malerei und Dichtung* (1957). Tenor Ästh. Grundbegriffe, p. 878.

ch'ei dil reminent in tgierp mai finiu e semper en moviment. Da leu deriva era igl interess per corps deformai, ruosnas el tgierp, process necessaris per viver (magliar, secreziuns, reproducziun, ...), sco era maletgs extremis (p.ex. la dunna veglia en speranza, associazion cun ils process da vegnir vegls e da nescher fagend allusium alla relativitad dalla veta). Da quei punct da veta ei la grotesca plitost da natira comica che provochescha negina tema, mobein in rir deliberont.

La grotesca refusescha in'adaptaziun allas estructuras fixadas e surpasa ils cunfins dalla logica convenziunala. Ella vul buca s'identificar, mobein sedistanziar e sebasea sin il principi da scaffiziun activa. Forsa manca pervia da quei fatg tochen oz ina clara definizion dalla noziun «grotesc».

La figura grotesca dil tgierp

Tradiziuns da canons dil tgierp

L'idea dil tgierp sco tal e da ses cunfins ei fetg particulara el sistem grotesc e sedifferenziescha dil tuttafatg dalla conceptualisaziun classica ni naturalistica.

Il 15avel tschentaner, il temps dalla **renaschientscha**, ei in'epoca cun gronda libertad da s'exprimer. Tenor Bachtin pren la renaschientscha las caracteristicas da sia concepziun dil tgierp grotesc ord la cultura da rir dil **temps medieval**. Quella cultura accentuescha in drama dalla veta dil tgierp: copulaziun, naschientscha, carschientscha, beiber e magliar, secreziuns dil tgierp eav. Quei drama pertucca denton buc in unic tgierp individual, mobein il grond corpus dall'entira schlatta, digl entir pievel. Mort e naschientscha ein buca definitivs, mobein in singul mument en in process da renovaziun cuntinuonta.

Il carstgaun dil temps medieval ha duas vetas: la veta ufficiala cun tut ils aspects da pietusadad e seriusadad e la veta carnevalesca cun igl aspect dil tgierp colligiaus fermamein cul rir. Quels dus aspects coexistan, semischeidan denton buc. Il rir medieval ei buc-ufficials, denton legalisaus. Quella libertad da rir serestrenscha als firaus. Ils dis da fiasta aboleschan duront in cuort temps il sistem ufficial cun ses scamonds e las barrieras hierarchicas. Il rir surmunta la sgarschur caschunada entras il serius ufficial ed autoritar dalla cultura dallas clasas. En la renaschientscha (16avel tschentaner) vegn il rir medieval a sia pli aulta expressivitad, surtut tier François Rabelais (*Gargantua e Pantagruel*). Quei suenter ch'ils cunfins denter la cultura dil rir e la

gronda litteratura (cultura seriusa) ein semishedai viers la fin dil temps medieval. Per anflar la via tiel pievel en quella epoca stuevan ins prender la via dil medium buc-ufficial, il rir. Il pievel disfidava alla seriusadad. El 17avel tschentaner piarda il rir lu sia relaziun ideologica e serestrenscha al milieu privat, il connex cul material-corporal resta. La degradaziun dil rir deriva dad ina stabilisaziun dad in niev uorden (la monarchia assoluta), exprimius entras la filosofia raziunalistica da Descartes (in'explicaziun, daco ch'il tat ha *Descartes sil muc*, p. 181) ed ell'estetica dil classicissem.

El **canon dil tgierp modern** (entscheiva el 17avel tschentaner) sto la libertad dil tgierp untgir el ravugl intim e famigliar. Il carstgaun cun in tgierp grotesc e permeabel sesviluppescha ad in homo clausus cun in tgierp unic cun expressiun individuala ch'ei finius, perfetgs, cunfinaus strentgamein, observaus dad ordadora. En quei canon niev predomineschan las parts dil tgierp cun in'expressiun da character individual (il tgau, ils egls, las levzas, il sistem muscular). Tut quei che varga ora ni penda, qvd. tut quei che survarga ils cunfins dil tgierp e che generescha in auter tgierp vegn eliminau, curclau ni moderau. Medemamein vegnan tut las ruosnas che meinan egl intern dil tgierp curcladas. Las normas dil discuors ufficial e litterar marcadadas da quei canon scamondan tut ils process en relaziun cun fructificaziun, gravidonza, naschientscha, pia quei che muossa la cuntinuaziun, l'aviartadad dil tgierp e sia veta interiura. Enteifer il discuros intim-famigliar e quel ufficial vegn separau claramein. Raziunalissem e classicissem marcan quella nova cultura ufficiala. L'ambivalenza dalla grotesca daventa inacceptabla. In exempel fetg marcant per il canon modern ei il passadi sin p. 97: «*Adam veva in venter neidi, buc umblitg ni biua ni nuv ni nuot. Per consequenza veva el buca sguezia, sco quei ch'ils aunghellets amurets pulpi san buca ver.*» Il tgierp ha ina surfatscha neidia e claramein terminada. Negin umblitg che tradess dad in ligiom cun in auter tgierp (il tgierp nutrider dalla mumma) ei veseivels. Il tgierp dad Adam stat per sesez e demuossa negina dependenza dad in auter esser, resenta negin desideri da sesviluppar vinavon.

Descripziun / illustraziun dil tgierp en O. M. Tamera

Tratgs humans e bestials

La grotesca entscheiva leu nua che l'exageraziun surpren dimensiuns fantasticas, nua ch'in nas human semida en in nas bestial (tenor

Schneegans, cfr. annot. 9). La mischeida da tratgs humans e dad animals ei ina dallas pli veglias fuormas dalla grotesca. Gie, la mischeida sto gnanc semanifestar explicitamein per ch'il grotesc cumpari. Tonscha buca gia la cumparegliaziun d'in tgierp human cul tgierp d'in'au-tra creatira ni caussa per render veseivla la grotesca? «durmir sc'in cusch» – vesan ins buca la persuna durmenta a setransformond en in toc lenn davon igl egl intern? «sevilar sc'in rustg» – para la persuna en ravgia buc empau pli sescuflada? «rir *sc'ina vacca*» (p. 173) – risadas da s'imaginar; ei dil reminent era in motiv che cumpara tier Rabelais. Era en l'ovra O. M. Tamera cumparan las mischeidas e cumparegliaziuns da carstgaun ed animal en abundonza. Aschia entscheiva il raquent gia culs plaid *Ses antenats vegnevan dil luf* (p. 7). Pretender dad esser in descendent dil luf para all'emprema egliada bein empau heretic, mo il luf sco simbol dils antenats ei bein presents en la mitologia. (La luffa che nutrescha Romulus e Remus ei mo in exempel.) En certas culturas (p. ex. en Africa) ha il tgaun/il luf il status dil bab dalla civilisaziun entras la sabientscha attribuida ad el. Da l'au-tra vart ha la potenza sexuala mess el en connex cun la simbolica dils babuns e schendradars dalla carstgaunadad. La cumparegliaziun dil luf e dil tgaun culs antenats ei evidenta: sco quei ch'il tgaun deriva dil luf, aschia ein era las persunas el raquent descendents da lur babuns, resp. dils lufs. Il tat che sedeporta sco in tgaun (p. 181 ss.) ei ina manifestaziun digl esser descendent dil luf. Daco la predilecziun dil tat per Diogenes e per il tgaun? Diogenes (ed il tat) ei representant dil kynismus (da *kynos* – tgaun), ina scola filosofica che proclamescha l'indendenza e da rinforzar las vertids, e quei cun ina veta tenor la natira. Sut quei capeva il kyniker dad evitar tut las caussas inquietontas ed engre-vegiontas. El evitava relaziuns socialas – famiglia, societad, mo era renum, gudiment.

Il tgierp deformau ed en moviment

Ina certa luschezia sto pia esser el raz da quella famiglia – supponiu ch'ins renconuschi el luf in animal losch ed independent. Quella luschezia ei gia veseivel avon la naschientscha da certas persunas, vul dir dil narratur (p. 30). *El vuleva buca semenar cul tgau engiu. Siu emprem protest.* El sefutra da s'adattar a certas normas – malgrad che quella norma cheu ei plitost da gener biologic che ina stipulaziun dalla societad. Il mund carnevalesc ei denton in mund sutsu, daco lu buca

vuler nescher cul tgau ensi enstagl da vegnir degradaus cun sepresen-
tar al mund cul tgau engiu? *Ella* (la naschientscha, S.D.) *ei stada ina
splatschergnada. Auas en moviment, undada, las ureglias che sca-
deinan. La scarpada ord la madra tras in stretg. Via tras il vau
dalla naschientscha ora el niev che sesarva.* La descripciun dil viadi
ord il best matern semeglia ad in viadi tras ina cuntrada. El mund
grotesc ei la relaziun denter tgierp e tiara fetg stretga. Descripciuns dil
tgierp corrispundan ad ina cuntrada antropomorfa. Ils cunfins denter
tgierp e tgierp e tgierp e mund ein buca fixs. Quellas barrieras vegnan
surmuntadas grazia ad in process da brat ed ina orientaziun vicendei-
vla. La naschientscha ei violenta e cumbinada cun sforzs: *moviment,
scadeina, scarpada, tras il stretg.* Entras l'onomatopoetica dalla *spla-
tschergnada* vegn il lectur tschaffaus ed implicaus en quella scena, en
quei mund, quitond dad udir quei process en sia ureglia. Persuna dil
raquent, il narratur ed il lectur vegnan cumpigliai en quei process,
mintgin ei pertuccaus. Era quei ei in segn particular dalla tradiziun
grotesca: ei dat buc ina separaziun denter narratur ed aspectatur, las
figuras van ina en l'otra.

Al niev naschiu sepresenta in mund freid e hostil, *ed il rodund due-
va daventar grads, il tscherchel lingia.* (p. 30) La societad dil mund
serius emprova da cuvierer, zuppentar ni moderar las «anomalias» te-
nor siu manegiar. Ei va semplamein pil principi da vuler ni haver il
sentiment / il regl da stuer modificar enzatgei existent, magari ei quei
forsa era fuormas strusch pusseivlas da midar, p. ex. midar in rudi en
in quadrat. Implicai el rudi ein naturalmein era ils elements dil ciclic,
cuntuont, grotesc, ferton ch'il quadrat representa plitost la raziuna-
lidad ed il linear.

Sin p. 20 e 21 cumpara in tema grotesc par excellence: haver corns
sil tgau. «*Ho, ho, eau è quito da tuchiaer chiauels, eau chiat duos
cuorns, chi nun sun bells.*» – «*Quels ch'eran i cun la palma maun sur
siu tgau vi vevan pigliau tema tuts. Cuschiu. Cheu carscheva in, di
per di, en grondezia e sabientscha e survegneva corns.*» Ils corns sur-
vargan ils cunfins 'normals' dil tgierp. Els creschan tec a tec per re-
producir in niev tgierp. Denton corns tementan, oravontut regordan
corns sin in tgau human vid il giavel. El mund carnevalesc (da Bach-
tin) fa ina tala allusiun buca tema, anzi, ella vegn midada en in ele-
ment divertent e legreivel. Igl element dalla sgarschur surmuntada ei
adina presents ellas figuras legras dalla cultura da rir medievals: en
fuorma d'ina comica disgustusa, en fuorma da simbols da pussonza za-

nistrai, en figuras legras dalla mort eav. Il giavel sco regent dad in cert mund vegn degradaus, rendius supportabels enten far ord il sgarscheivel in legher baubau (popanz). Igl 'uffiern' svanescha e daventa in tgiern d'abundanza cun forza schendronta.

Era sin p. 154 cumpara in'aschunta (ord igl urbari da baselgia da Breil), nua che la natira ambivalenta dallas figuras carnevalescas ei veseivla: «1620. *Natum est monstrum in Arpagaus, 26. mensis Novembris et fuerunt ambae femellae habentes duo capita, quattuor brachia, quattuor pedes; una viva aparuit et babtyzata; altera vera mortua nata.* [...]» La figura grottesca unescha las polaritads e la midada. En quest exempel ein naschientscha (igl act sez), veta (ina poppa viva) e mort (l'otra ei morta) unidas. Veta e mort ein colligiadas stretgamein, specialmein en quest cass nua ch'ei setracata probablamein da schumellinas siamesas. (Sche *duas schumellinas* cun in diember da membra correct vegnan tuttina numnadas sco *in monster*, ston ins arrivar a quella conclusiun.) Daveras in maletg nunusitau (onn 1620!); el temps dad oz numnass jeu ina tal sbagli buca «grotesc» ni 'monstrus'. Da remarcar ei era che «grotesc» e 'monstrus' ein buca dispet sinonims. Il monstrus obtegn sia muntada buc ord sesez, mo-bein mo en vesta da sia funcziun enteifer il grotesc.

Il principi d'identitad (schumellins, «Doppelgänger») ei fetg signifi-cants per il patertgar carnevalistic, sco era il principi da cuncontrast (grond e pign, satel e gries, Don Quichote e Sancho Panso, giuven e vegl). Exempels: [...] in *gnom* cun ina *cavazzuna* sil *tgierp* d'in *nain*. Ni era: *Ed el veva in nausch siemi ch'el mondi sin claustra cu el seigi gronds. Aber cu el eri leu, fuvi el in dils pigns* (p. 65, accentuau da S.D.). [...] ina *protesa* (digl *um vegl*, S.D.) *che fageva nana ad in pop*, ed il *tgau pign pign* ella *termenta palmamaun dil maun che fuva aunc.* (p. 14) In auter cuncontrast ei il Gianuttin (p. 163). *Gianuttin ch'ins vess detg gl'emprem, cu ins udeva quei num ch'el fussi bu grad in biestg, fuva da postura in sc'in bov, aber ojé, cu el deva il maun fuva quel aschi loms, senza meini e cun nuot gnagn* [...] e *Gianuttin vess giu egls da pésch, sch'ins fuss vegnius da mirar en quels egls che sefugevan dals egls. O, ils glimaris ein savens umeneris senza auter nuot.* Gianuttin reunescha las ambivalenzas denter fisica e psica. Gia denter siu num e sia statura exista ina cuntradicziun. Plinavon schai la cumparegliaziun dil *tgierp* human cun in animal completa-mein en la tradiziun grottesca. Denton umenuns ston buc exnum haver in ferm character, *in meini*, quei che semuossa el cass da Gianuttin

cura ch'el dat il maun. Ina struclada senza expressivitat, in salid senza mirar els egls in a l'auter. Ils *egls da pèsch* significheschan tgei? En la tradiziun carnevalesca cumparan savens elements scatologics. Tenor Bachtin fuorman excrements in ligiom denter tgierp, tiara e mar. Excrements – «dung and urine» (Bachtin, Rabelais, p. 335) – attribueschan in caracter corporal allas caussas, al mund. Il tgierp transfuorma la sgarschur cosmica en in legher monster carnevalesc. El cass da Gianuttin mass jeu buc aschi lunsch cun la metaforicitad. Ils *egls da pèsch* significheschan plitost la munconza da caracter. Ils egls valan sco «spieghel dall'olma» e sch'ins vesa lien nuot auter che pèsch, ch'ei en sesez il rumien, ils tassis dil tgierp, lu tradescha quei buca da grondas qualitäts psichicas. E forsa ch'ei setracta plitost dad egls da pèsch che da pèsch??

Tgierp e tecnica

L'incorporaziun dalla mecanica el tgierp ei in ulteriur tratg caracteristic dil carnevalissem. Oriundamein sebasa la significaziun dalla grotesca era sin fuormas hibridas da materia organica ed anorganica. Entras l'infiltraziun da mecanica ni tecnologia el tgierp human daventa quel beinspert leghers ni ridiculs. La transformaziun (momentana) d'ina persuna (igl esser human) en ina caussa (il mecanic) provochecha il rir en nus; oravontut cura ch'in cert automatissem, in mecanissem steric sepresenta – analog ad in ritmus senz'olma. Bergson formulescha quei sco suonda (le rire, p. 45): «Nous rions toutes les fois qu'une personne nous donne l'impression d'une chose.» P. ex. las aziuns serepetentas senza senn e success dils clowns regordan nus ad ina maschina → nus riin. Beaudelaire¹² menziuna ch'il grotesc e la comica seigien bein parentai, mo el differenziescha las categorias: il grotesc sebasa sin scaffiziun e la comica plitost sin imitaziun.

Anavos tier il mecanissem: questa tematica vegn era tractada en entgins passadis dad O.M. Tumera pli u meins explicitamein. Sin p. 136

¹² CHARLES BAUDELAIRE: *De l'Essence du Rire et généralement du comique dans les arts plastiques (1857)*. – En: Baudelaire: *Oeuvres complètes*, ed. F.-F. Gautier, t. 5 (Paris 1925). Tenor Ästh. Grundbegriffe p. 896.

tematisescha Oria il tgierp sco maschina, dalla quala la tocca sa vegnir remplazzada tenor basegns. *Oria veva persequitau il far dalla medicina, co ella midava ora tocca sco da far in servis grond ad in auto. Co chirurgs [...] prendevan ora e mettevan en cors, narunchels, dirs, saung, flad, tschurviols.* Tier la reparatura dad in auto arvan ins il vehichel, medemamein il tgierp grotesc. La grotesca s'occupa buca dad ina surfatscha neidia ch'ensiara il tgierp sco fenomen singul. Perquei dat ella libra la vesta buca mo sigl exteriur dil tgierp, mobein era en siu intern. Igl aspect exteriur ed interiur uneschan il tgierp. L'enumeraziun dad organs interns dil tgierp ei forsa gest perquei era significativa.¹³ Mo quels organs han tuts in ligiom cugl exteriur, l'egliada ei buca limitada mo agl interiur: il *flad* unescha il mund interiur cun quel ordeifer, ils *narunchels* produceschan il pèsch che sorta, il *tschurvi* egl intern dil tgierp ei colligiaus al mund spirtal.

Oria sezza semida sin p. 91 en in uaffen, in uaffen mortal. Cun cun-
tgadialas e sigurins mazzan las Onnas Marias schumellinas.¹⁴ Ils maletgs grotescs da questa scena san ins buca surveser: la veta dinamica dallas armas; la forza guerrila da dunna ed uaffen; in carstgaun che semida en in uaffen sgarscheivel; il maletg dalla fritgeivladad e dalla mort en ina (Onna Maria, *en siu venter in affon, en siu maun in sigurin*); il motiv dil saung, simbol per veta e mort; la cumparegliaziun dad ina persuna enconuschenta-nunenconuschenta cun ina figura enconuschenta: *las Onnas Marias schumellinas [...] cun lur rassas liungas* sco *Orias* (en dublet enconuschin nus buca l'Onna Maria ch'ei el medem temps era Oria e vegn cumparegliada cun ella sezza).

Igl uaffen principal en quest'ovra da Leo Tuor ei denton il bratsch e siu crutsch. *Pieder Paul Tamera, miu tat, numnaus il Turengia, veva si il bratsch cun crutsch, cu ei fuva luverdi, ed il bratsch cun maun ner, cu ei fuva firau. Ei deva il tat da grefla ed il tat da cu-*

¹³ Da l'auter maun muossa quei passadi era la situaziun empau cuntradictoria da nossa societad, nua ch'il carstgaun daventa tec a tec in magazin da tocca da reserva. Tocca da reserva per nos concarstgauns (e per nusezs) duront che nossa societad ha el medem temps la tendenza da s'alienar, dad untgir il contact persunal.

¹⁴ Il rapport cun la scena dil monster Arpagaus sin p. 154, gia commentau en questa lavur, ei buca da snegar, denton ei enqual caussa buca clara. P. ex. Tgi ei Onna Maria, la *nata Bühler* ni la *nata Arpagaus*? Survescha la morta a l'autra sco arma? Se-tracta ei dad in retuorn el temps dallas antenatas che han cumbattiu per lur futur?

rom. (p. 14) L'unitad da tecnologia e carstgaun accumpogna Pieder Paul Tamera en siu mintgadi – e quei pervia da sia protesa. 'Sia' tecnologia vegn accentuada en plirs loghens. Ozildi para ei magari schizun che tgierp human e tecnologia seigien inseparabels. Il tgierp buca-perfetg sa e duei vegnir amplificaus entras la tecnologia. In cumbat denter perfecziun e na-perfecziun, denter simmetria ed asimmetria s'instradescha. En nies mund actual contonscha il crutsch denton buca la perfecziun assoluta – il pli tgunsch aunc ils firaus cura ch'il Turengia porta il maun da curom. Quei para all'emprema egliada schizun in tec cuntradictoric ord vesta dallas explicaziuns sut *Tradiziuns da canons dil tgierp*. Duront ils firaus era il grotesc libers per sesviluppar, ferton ch'el stueva vegnir retenius duront ils dis da lavur davos la fassada da lavur e pietusadad. Il tat denton zuppa gest duront ils firaus siu maun asimmetric sut in maun da curom. Cheu ston ins differenziar denter in firau da dumengia ni da Pastgas ed in di da fiasta, p.ex da tscheiver. Firau ei buc adina firau. En mintga cass sa la mecanica cuvierer ils defects humans. Divers problems el mintgadi ni era cass excepziunals sco la crudeivladad dall'uiara (p. 14, 83) paran mo pli in problem tecnic; per tut anflan ins ina sligiazium. La tecnica daventa omnipresenta en nosa veta e nus daventein adina pli dependents dad ella. La tentaziun ei gronda da dar raschun a Kayser (cfr. annot. 11) che tematisescha il domini dad ina pussonza jastra e buca-humana sur il mund, ils carstgauns, lur veta e lur agir; «Das Groteske ist die Gestaltung des Es.» (Bachtin, Lit. u. Karneval, p. 27)¹⁵ Il carstgaun sa en in cert senn daventar ina marionetta da quei «igl» misterius. La differenza ei denton ch'il tat ei ina figura fetg autonoma che selai buca suttametter d'enzatgi ni d'enzatgei. El selai buca midar en in automatissem cun repetiziuns nundumbrevilas. Lu pli bugen ir *ord la cavazza* (p. 83), quei ch'ei in'allusiun a sia stuornadad che semanifestescha tec a tec. Il mund grotesc posseda l'atgnadad da libertad e fantasia. La veta grotesca ch'ei ina veta viventa astga mai esser repetida, ella exista entras sia dinamica, sia midada cuntinuonta. «c'est que la vie bien vivante ne devrait pas se répéter. Là où il y a répétition, si-

¹⁵ En quei connex san ins era menziunar la figura dall'Olimpia en 'Der Sandmann' dad E. T. A. HOFFMANN (Reclam, Stuttgart 2000). Nathanael s'inamurescha en Olimpia, daventa obsessiunaus dad ella e sefa buc en ch'igl ei ina freida maschina.

militude complète, nous soupçonnons du mécanique fonctionnant derrière le vivant.» (Bergson, le rire, p. 33) Il rir vul curreger il finiu ed igl automatissem en opposiziun cul moviment, la midada ed igl agir liber. Il rir curregia e rumpa las disas ch'endireschan il carstgaun encunter sesez.

Protesa e maun

Bratsch cun crutsch (p. 14), *bratsch cun maun ner* (p. 14), *grefla* (p. 14), *protesa* (p. 15), *maun da fier* (p. 112), *fersachel* (p. 140) ein mo entginas dallas denominaziuns per il remplazzament dil maun da tat Tumera. Surtut en loghens exponi e mal zuppentabels sco tgau e mauns fa ina disfiguraziun aunc tgunschamein in tec sgarschur, mo era marveglias. Denton il stumbel dil bratsch ei buc exnum in segn per la transitoriadad dalla veta, in segn mo per la mort. Il crutsch da fier sto buc exnum mo svegliar sgarschur. En medem temps regia sper sgarschur e disharmonia era ina certa estetica. (cfr. p. 155) Danovamein s'installescha ina ambiguitad denter stermentus e bi. Cun la noziun da *grefla* cumpara puspei in tratg bestialic el vocabulari dil tgierp grotesc. La *grefla* vid in maun regorda ad in animal scarpont ni ad ina figura diabolica cun igl effect da tema da vegnir tschappaus. *Il maun dretg dil tat fuva in crutsch. Quei fuva sia vart demonica.* (p. 104)

Il motiv dil crutsch setrai atras l'entira'ovra sco in fil tgietschen. Medemamein cumparan exempels dad uaffens crutschs (p. 104, 106) ed in'entira roscha da personalitads cun mo in maun resp. mo in bratsch. *Gie, il tat veva rimnau [...] mellis numms dad umens cun in bratsch e lur alliras.* (p. 104) La fascinaziun dil tat per il crutsch se-restrenscha buca mo agl agen tgierp, mobein sespleiga era sil contuorn. Il crutsch marca l'asimmetria e la na-perfecziun ch'ei dil reminent buca mo existentas tier ils Tumeras mobein en l'entira societad, vesiblas en la veta da mintgadi. La damonda partenent il Tumera ei: Ha l'uiara midau Pieder Paul? Ni era quella simpatia 'crutscha' gia presenta avon igl accident? – P.P. Tumera ei in derivont dils lufs ed in luf daventan ins buca semplamein aschia. U ch'ins ei ni ch'ins ei buc. La disposiziun per in tal patertgar haveva el tenor miu avis gia dalla bial'entschatta, mo ch'il temps ha rinforzau quei tic. Era il buob ei in da quels cass. «*U che ti fas il segl ni che ti fas buc e restas, sco ils biars, in giud la cua dil giavel. Ti eis in tigher da mirar el profil.*

Ti fas il segl.» (p. 80) Ils plaids dad Oria admoneschan il buob da buca s'adattar a tschels mobein da far il segl.

La dinamica dil tgierp buca-finiu savess era pertuccar la protesa. Mess il cass che quella fuss ord lenn ni in auter material organic – gie daco atgnamein buc anorganic per trer l'entira caussa empau pli lunsch? – savess il crutsch buca daventar aunc pli crutschs? Il maun daventar ina braunca per lu scaffir/daventar in niev corpus? Gest sco ils polips fuorman ord lur corps novs corps. ... *aus einem Lumpenwust glitt ein hölzerner Armstumpf hervor. 'Aus diesem Holz werden Finger wachsen, schöne Finger, vielleicht klotzige Finger, dick und weiss wie die Rüben im Garten der Katherina, aber fleischige Finger, Finger in die man sich schneiden kann und die man verbrennen kann – da wachsen sie heraus, ein Finger zum Auftrumpfen, einer zum Zeigen, beide, um zu kneifen, und ein dritter, um die Knöpfe selber zu schliessen, Finger zum Kratzen und Finger zum Streicheln, mindestens zehn, und eine ganze Hand, um eine Tasse zu halten und eine Faust zu machen', Holz hacken werde er und ein Beil schwingen. Der Armstumpf schlug auf den Schanktisch, sprang auf, schlug nieder.* (p. 92, citat da Hugo Loetscher, *Der Buckel*) L'entira dinamica dil process da quei corpus grotesc vegn accentuada entras la flussiun dalla construcziun; negin punct, negin'interrupziun. Las pusseivladads da creaziun ein menziunadas, ina tensiun denter las ambivalenzas usualas en in motiv grotesc se presenta, ed evidentamein en las acziuns previdas dil tgierp/dil maun buca negligidas. La menziun dils acts corporalas ei fetg essenziala en in motiv grotesc. In maun (aunc mutilau) ei en svilup; *Il maun ei carstgaunadad en svilup.* (p. 144) El maun ei quasi l'entira activitad dil carstgaun representada. *Il maun palpa, senta, carsina, enconuscha, distingua, decida, cape-scha, muossa, tschontscha, tschappa, mazza, lavura, fuorma, scaffescha.* (p. 144) Tenor ils plaids d'Aristoteles (p. 144) ei il maun mo part dil carstgaun, sch'el (il maun) ei animaus e sa lu far sia lavur. Entras l'animaziun ei la veta regeneronta pusseivla. Uss vegn il maun grotesc dil tat en difficultads: dad ina vart eis el in object crutsch e prompts per la midada grotesca, da l'autra vart ei il crutsch ord materia inanimada. Ils *sgarmai* (p. 144) vesan denton mo la *greffa*, separada dil tgierp dil tat. Lu resta ella inanimada e senza veta. En cumbinaziun cul tat denton – sch'ins vul numnar il plaid 'simbiosa' – daventa ella denton animada. Il tat ei pertscharts dallas pusseivladads ch'el ha cun e senza la protesa. El resta plein veta.

Il maun vala – el senn superstizius silmeins – era sco mied da predir il futur dil carstgaun en relaziun cun siu caracter. La basatta Oria capescha igl art da leger las lingias dils mauns ed ella vesa ch’il buob ha la *lingia che las schemias ed ils mongoloids han, e la specia da humans ch’ins sa buca zunghiar ella massa*. (p. 80) Entgins commembers dalla famiglia Tumera ein auters che la glied ‘normala’. La caratteristica principala per distinguer ils ‘normals’ dils vers descendants dils lufs para dad esser la capaciad da semidar en animals; *meisters da semidar da humans en antropoids¹⁶, da schemias en tighers terments*. (p. 80) Era *Steivan Liun «Dragun», il malegiataurs, veva quella lingia. Alexander Puschkin cun l’urdadira negroida ed il profil d’ina schemia stueva ver giu quella lingia*. Ussa la damonda, schebein daventar ina schemia seigi degradaziun ni honor pil carstgaun. Forsa vul quei passadi simplamein exemplificar il fatg dil moviment e dall’ambivalenza da quei mund; mussar la relaziun denter il carstgaun, siu origin la schemia (presupponiu ch’ins creigi vid questa teoria) e la fermezia e majestusadad dil tigher cun in ferm attribut dil instinct.

Il tgau

Oria, [...] ha si capetsch alv da pézs sco las tattas ellas praulas ch’ein enta letg. Il buob stat sigl esch, cuarcla in egl cul maun e strocla tschel, tochen ch’el vesa mo fuostg, per ch’el sappi fantisar meglier. El fantisescha che mo il tgau seigi leu enta letg. Cu el ha fantisau avunda, imaginescha el l’entira Oria sut ils ponns, aber cun in tgau da luffa sut il capetsch. Lu daventa Oria verda, il nas vegn liungs e plats, ha zatgei dad ina termenta suna da bucca, e dentins vargan dalla vart ora sco sch’ella riess. Oria ei in crocodil cun capetsch da tattas. (p. 8) Ord il maletg dalla praula daventa beinspert in maletg meins usitau, denton buca meins interessant ni divertent. Il process semova naven dil tgiep entir al tgau separau dil rest, lu al

¹⁶ Ils antropoids ni las schemias antropomorfes (schimpans, gorillas, orang-utans): lur pigns han tratgs fetg semeglients als carstgauns; quels tratgs svaneschan denton cun la vegliadetgna, oravontut la part dil gnief.

tgau animalic dalla luffa (cul capetsch daventa la mischeida dad animal e motiv human aunc pli evidenta e ridicula), lu succeda ina midada da colur ed ina deformaziun dil nas. Process simplificau: tgierp human → mo il tgau → luffa → crocodil. L'abstracziun cumbinada cun l'exageraziun daventa fantastica. Il tgierp ei en ina dinamica stravaganta, denton buc en realitad, igl ei mo imaginaziun. Gest cheu cumpara era ina damonda essenziala per quell'ovra: nua ei la vera realitad? Ei tut quei che nus vesein mo quei che nus cartein da veser? Sesanfla la vera existenza reala en nies spért? Obtegn la realitad sia fuorma pér entras noss'imaginaziun? Damondas, allas qualas jeu vi returnar alla fin da quella lavur. En quei connex san ins era numnar Kant, admiraus dil Turengia. In'idea da Kant era denter auter che las caussas sedrezzien tenor il spért – e buc il cuntrari sco en la filosofia classica.

La **fuorma dil tgau** sezza ei da pintga impurtonza, essend las fuormas tuttina buca clar definidas en in mund grotesc. Ina indicaziun davart la fuorma dil tgau anflan ins sin p. 102: *Il tat fuva grond admiratur da Theodor de Castelberg, [...] surtut pervia da sia testuna quadra*. Il tgau quader ei buc usuals. Dad in maun representa el forsa era empau il character dil carstgaun (in tgau dir che selai buc irritar dad auters meinis). Da l'auter maun ei quei tgau – sco autras *cavazzunas* admiradas dil tat – era in mussament ch'igl ei buca reussiu alla societad da modificar la fuorma tenor siu pareri. (cfr. p. 30 la scena dalla naschientscha)

La fatscha ei franc la part la pli impurtonta per la cumparsa exteriura dil carstgaun. Perquei vi jeu era sededicar als singuls elements dalla fatscha en relaziun cun l'O.M. Tumera e la muntada grotesca da quelas parts. Da tut ils tratgs dalla fatscha humana ein mo la bucca ed il nas essenzials per la figura grotesca dil tgierp. La fuorma dil tgau, dalle ureglias, p. p. schizun dil nas, obtegn numnadamein mo lu in character grotesc, sch'els surpeglian tratgs dad animals ni da caussas.

Ils egls ein da pintga impurtonza per la figura grotesca dalla fatscha. Els espriman numnadamein igl individual, la veta propria ed interna dil carstgaun, quei che vegn buc en damonda ella tradiziun grotesca. Silpli egls unflai, che vargan ora, pertuccan la grotesca (p. 155: *sia egliada monstrusa*) – sco tut quei che varga ora las fuormas definidas dil tgierp. Plinavon ein tals egls d'impurtonza, perquei ch'els demuossan ina certa tensiun dil tgierp. En O.M. Tumera han ils egls ina muntada fetg marginala. L'expressivtad dad in'acziun sefa

il bia buc entras ina eglia da specifica (p. 188: *mira cun eglia da sco sch'el vess grad vendiu a mi in cavagl*) mobein entras igl entir habitus dalla persuna: gesticulaziun, plaids, positura dil tgierp eav.

Il motiv dil **nas** ei era fetg derasaus ella litteratura mundiala. Ins anfla el en bunamein mintga lungatg: en praulas (la figura dil manzaser Pinocchio cul nas carschent ei bein enconuschenta), en gestic e smaedicziuns. In passadi che muossa a moda e maniera fetg evidenta igl element grotesc dalla transformaziun da tgierp human en tgierp d'animal hai jeu numnau plinensi (Oria / siu nas che semida sur pliras staziuns en in crocodil). In auter motiv cumpara sin p. 18, nua che la gliעד vegn indicada entras sinecdotia cun il nas. *La gliעד ei in nas cun duas combas. Quei nas ei dapertut. El va per las vias sco'l picher, [...] fa reverenzas davon e davos. Tochen plaun.* Duront ch'ìl maun representa ils acts corporals e la lavur sensuala, representa il nas empau igl esser dils carstgauns, oravontut lur marveglias e lur luschezia ed arroganza. Il nas ei in object fetg adattau per exemplificar las particularitads dil tgierp grotesc: ei dat negina fuorma fixa per il nas. El sa esser pigns ni liungs, lads ni graschels, en péz ni bulbus, carnus ni rotlus, crutschs ni grads eav. La topografia dalla fatscha vegn marcada claramain dil nas che tonscha sur la planira dalla fatscha ora. Pli navon posseda el duas ruosnas che vegnan buca curcladas (en nossa cultura) – e ruosnas alla surfatscha dil tgierp meinan egl intern! Il nas ei pia in punct da passadi anoviar (entras sia tendenza da «s'allontanar» dalla fatscha) ed anenviar (entras las ruosnas-nas menond egl intern). La substituziun dil nas sco simbol per il fallus para buca cunvegna a mi per las scenas en l'ovra O.M. Tumera.

La part la pli impurtanta ei denton **la bucca**. Ella dominescha. La fatscha grotesca ha sco suletta mira ina bucca spalancada. (p. 15 *Il pign greva ora la bucca.*) Il rest ei mo enramaziun. Il nas para aunc da rinforzar la profunditad dalla bucca aviarta, cunquei ch'el sediregia en la direcziun cuntraria. Ina bucca aviarta laguota e meina nus egl abiss, el sutmund dil tgierp. Ella ei in vegl simbol per la mort e destrucziun, era in maletg per la porta digl uffiern. Ella tradiziun grotesca exemplifichescha la bucca il tgierp laguttend. El absorbescha siu contuorn per cuntinuar cul process perpeten dalla scaffiziun e vegn en medem temps era laguttius dil mund. Scenas da magliar el ver senn dil plaid, pia dad in past medieval da camifò, ein scartas en O.M. Tumera. Sin p. 137 ei igl act da magliar descrets: *Ils umens beiban lur pier, maglian cul cunti da sac, smuglian paun e carnpiertg, zacons*

tschappan la butteglia [...] Els beiban cun buccas pleinas, aschia ch'il pier vegn tschitschous si in ton dil paun e la maglia survegn il gust asper, ed ella butteglia fa ei bu spema pervia dalla sunscha dalla carnpiertg sin las levzas dils umens. Ina descripziun d'ina scena populara en ina spelunca, beiber e magliar, tgunschamein cumbinau cun plaids e gests maldischents e maltschecs, cun infamadads – pia la profanaziun che fa allusiun alla forza schendronta dalla tiara e dil tgierp, per dir ei cun plaids da Bachtin. Las reglas da sedepurtar ein abolidas duront quei mument da carneval. L'acziun da mischedar senza misericordia las differentas spisas exemplifichescha il scomi corporal. La mischeida succeda en bucca, ils mauns meinan la spisa en bucca, ils dents mustegian e lu vegn laguttii, il mund laguttii seruschna giun tschaler, encunter il venter.

En O.M. Tumera cumpara la bucca pil solit en cumbinaziun cun siu intern, qvd. ils dents. *Lu daventa Oria verda, il nas vegn liungs e plats, ha zatgei dad ina termenta suna da bucca, e dentins vargan dalla vart ora sco sch'ella riess.* (p. 8) Ils dents vegnan utilisai ensemen cun il nas per descriver in instrument (enzatgei jester en fatscha) che vegn formaus en fatscha – e quei sur la dimensiun normala digl instrument ora. In mied stilistic tras e tras grotesc, oravontut cura ch'in rir ei aunc zuppaus lien. *Il tat [...] bucca senza dents, [...] la vusch dil tat che raquenta ad els dus, senza dents e cavels* (p. 16). Cheu ei la bucca senza dents (ed ils cavels munconts) in segn comunabel da 'fetg giuven' e 'vegl'. Entras quella comunablad piarda il lartg denter las duas generaziuns da cuntrast sia distanza. 'Giuven' e 'vegl' daventa relativ, entras il ninar il pop cula il spért dalla generaziun dad in en l'auter.

La martga dils antenats

La martga triumfala dallas amurs da nossa sippa (p. 156) fuorma per mei il punct culminont dalla veta carnevalesca el cudisch. La descripziun da quella scena sedrezza ad in maletg da *Steivan Liun «Drangun»* (Könz, S.D.), *il malegiataurs* (p. 80). La martga unescha ils protagonists en lur esser grotesc da carstgaun ed animal, ella viva dallas descripziuns grotescas ed eroticas. Il tat ei definitivamein semidaus en in animal. El meina la martga, selvadis e pelegnus, *cun barbìs da giat* (forsa il barbìs dil *tigher stermentus* da p. 80?). Cun luschezia pre-

senta el omidus bratschs cun mauns da schemia. Onna Maria ei la figura tarlischonta da quella processiu. Oria, *plein veta e carn* vegn ella representada sco ina dieua dalla fritgeivladad che tegn ses seins – pleins e stags – per tezzar ils schumellins. Cheu entupein nus era la referenza da p. 8: *Il luf dad Oria fuva la luffa che schava tittar, la luffa da Roma*. Uss ei Oria la luffa che lai tittar, che dat veta e nutrescha entras sia sabientscha. La basatta nutrescha ils schumellins, la veglia nutrescha ils giuven. Il tgierp miera en in cert senn, denton reproducescha el puspei. La vegliadetgna ei en speranza, la mort ei purtonta. Era viu dalla presentaziun dalla dunna anora ei quei in maletg cumplettamein ord la tradiziun grotesca e populara. La dunna vegn buca presentada sco incarnaziun dil puccau e dalla tentaziun sco ella tendenza ascetica dil cristianissem. «She (la dunna, S. D.) is the incarnation of this stratum that degrades and regenerates simultaneously. She is ambivalent. She debases, brings down to earth, lends a bodily substance to things, and destroys; but, first of all, she is the principle that gives birth. She is the womb. Such is woman's image in the popular comic tradition.» (Bachtin, Rabelais, p. 240)

La signura cavalchescha sin in *turetgel tgietschen*, vestgida mo cun in cilender. Il *cilender stravagau* savessen ins considerar sco attribut digl um ed era dalla noblezia («cavalcar» en in cert senn era). Malgrad sia femminitad surprendenta (accentuada era entras sia niuadad) porta ella in tal simbol. Per conservar in status da patriarca e buca forse matriarca? Denton daco cavalchescha ella lu mo sin in tauret e buca forse sin in terment taur? Tgunschamein per rinforzar la figura imposanta dalla cavaliera, explicau entras *Sia colossala natira feminina fageva zaunga entuorn il tgierp dil tieret*. Il taur, simbol per la virilitad, vegn suttamess cumplettamein alla natira feminina. Il peil tgietschen dil taur sa far allusiun ad in character infernal digl animal sez, denton era da sia cavaliera e dall'entira scena. Insumma ein ils maletgs dad uffiern e carneval fetg vischins in a l'auter. Quei havein nus gia entupau en diversas sequenzas sco p. ex. la grefla diabolica dil tat, ils corns infernals, l'egliada monstrusa.

Lu succeda la midada dalla dieua en in animal da rapina *cun tgau dubel* (ina hidra?). Oria fa buca gest ina metamorfosa, denton creschan ord la schuiala dretg e seniester in utschi da rapina. Colligiaus cugl animal ei scochemai il fried che gioga dil reminent ina rolla buca nunimpurtonta en quest'ovra. El ei gie era in mied da percepir il tgierp, insumma igl ambient ad ina moda fetg sensuala. Il fried fa al-

lusiuns als acts corporals che lain p. p. anavos lur fastitgs egl ambient, p. ex. suar¹⁷. Cheu semischeidan fried human e fried animalic, quei che indichescha era in cert contact fisic, sche buc erotic.

Il punct culminont da questa scena suonda, numnadamein igl act sexual – e lu aunc quel dils geniturs, il tema-tabu. Mo quei act succeda *senza gronda perschusiun*. Quei act ei trumpons, plein disillusiuon – cuntrari a quei ch'ins savess spitgar. Suenter che l'introducziun dalla martga ei vegnida elevada entras las figuras dil tat e dalla basatta suonda ina degradaziun digl aultstimau/dil vess-spitgau. *Ed a cavagl cavigliai in en l'auter miu bab, mia mumma, | – Denteren il bov – | Suenter ch'ei vevan fatg mei senza gronda perschusiun, | Il member che vegneva gia pass*. Igl ei buc aschi clar, da tgei member ch'il narratur discuora, talmein ein ils corps e las frusas cavigliai in en l'auter che certs cunfins ein buca clars pli. Sil maletg vesan ins en scadin cass mo il member dil bab. Mo quel veva *piars la virilitad* dad in accident da catscha (p. 10). In bov ei en sesez (era) castraus. Sch'igl autur ei staus cunscients da quei, giugass el cun taur-bov. Oria e Pieder Paul fussen fritgeivels e massen ordavon cul turetgel – pigns, denton medemamein fritgeivels. Suenter suondan il bab senza virilitad e la mumma *sc' ina pegna scalegl freida* (p. 19) sin in bov – in terment bov, denton castraus. Cheu san ins lu era filar vinavon: davontier ein ils 'selvadis', quels ch'ins sa buca metter sin pantun. Davos suonan ils 'dumiastis', quels senza fiug. In bov ei bia pli migeivels ch'in taur ed ins sa suttametter el pli tgunsch.

Il maletg dalla martga dallas amurs sepresenta al lectur sco ina processiuon da figuras miez carstgaun-miez animal – ina processiuon da creatiras fabulusas. Ils corps e lur parts caracteristicas ein buc adina separai claramein in da l'auter. Las figuras (il tat ed Oria) possedan buca pli lur atgnadads evidentas ch'il lectur ha empriu d'enconuscher. Po esser che quei ei era in effect dalla niuadad che pren al tgerp sia individualitad. Figuras niuas appartegnan buc ad ina gruppa, classa, naziun, epoca specifica. Da l'autra vart semidan certs tratgs dil car-

¹⁷ cfr. BACHTIN, RABELAIS, p. 330: suar sco colligiazion denter tiara e mar; suar cumbinau cun magliar → fuorma moderada da scotofagia.

stgaun en parts d'in animal. Entras igl animal el tgierp human obtegn quel in attribut digl instinct e dall'agressiun. Quei character agressiv, selvadi ed infernal effectuescha forsa disgust tier il lectur/aspectatur, denton el medem temps posseda quei esser era ina certa calamita ed attracziun; la tipica ambivalenza dalla grotesca ei pia puspei presenta.

Fin

'Onna Maria Tumera ni Ils antenats' presenta ina schelta fetg vasta dad elements grotescs. Enumeraziuns da carstgauns mutilai, oravontut senza maun; la tematica da uaffen e carstgaun, animal e carstgaun; l'interacziun da carstgaun, siu tgierp ed ambient; la relaziun dil carstgaun cun la mort; la dimensiun da societad, ficziun e realitad; ils divers levels da discuors (lungatg vulgar p.ex); ils differentes maletgs dil rir eav. Vuler piclar ora mintga detagl grotesc che sereferescha mo al tgierp surpassass la dimensiun da questa lavur. Gia uss hai jeu l'impressiun dad haver tractau la descripziun dil tgierp grotesc fetg superficial, malgrad che la tematica ei insumma buc exausta. Jeu sperel denton dad haver tractau ils puncts ils pli impurtonts.

La tematica en O.M. Tumera ei 'il crutsch'. Verbalmein sereferescha quei crutsch naturalmein alla protesca dil tat Pieder Paul Tumera. Plinavon sereferescha il crutsch all'entira persuna dil tat, siu interess per persunalitads cun la medema deformaziun, siu patertgar crutsch, sia moda da discuorer praticamein mo en citats. Era Onna Maria ei crutscha en sia apparientscha, en siu secuntener da femna misteriusa. Il buob ei medemamein recepius en la schlatta dils crutschs. En quei senn vala crutsch sco buca-normal tenor las leschas dad ina societad 'normala'. Denton tgei ei normal? Ei quei il fenomen nua che tuts imiteschan tuts? Nua che mintgin s'adattescha tenor la pluralitad per buca commetter 'in puccau', per buc esser la macla dalla societad? Aschia funcziunescha ei denton buca tier ils Tumeras. Lur famiglia – surtut las figuras principalas dad Oria ed il tat – sesanfla en in mund zanistrau che ha bandunau ad in cert ton la via digl usual. Las relaziuns denter certs 'exemplars' dalla famiglia, lur sedepurtar e pater-tgar paran extraordinaris, scandalus ed excentrics. En sesez entscheiva cheu la cumedia tenor Bergson: nua ch'ins sefutra dalla veta en cuminonza. Ina persuna para tenor Bergson legra/ridicula, cura ch'ella fa sia via senza s'occupar dil contact cun ils auters. Il rir survescha per

trer anavos il singul da sia distracziun.¹⁸ Ils Tumeras fuorman gia ina pintga cuminonza, ella quala il tat sco singul (mo era auters) sesanfla buca giud via. All'emprema egliada para quella famiglia forsa legra, ridicula, distracta, denton l'intenziun principala da sia descripziun ei tenor miu meini buca da far rir il lectur – ni buca mo.

Insumma ei distracziun ina denominaziun empau enganonta. Ella significhescha buca semplamein assenza spirtala, mobein ei el medem temps era ina preschientscha en in auter mund. Tenor miu meini muossa l'analisa da quest cudisch claramain che la vera realitad ei fetg individuala. Per mintgin eis ella leu nua ch'il singul ei cun siu spért, la veta ha pia liug per gronda part el tgau. 'Per gronda part', perquei che la figura – lein prender igl exempel il pli evident dil tat – ha era ina funcziun sco carstgaun biologic e social, vul dir el sto era accumplir certas acziuns, ferton ch'el ei mentalmein en siu mund. Aschia selai buc evitar che era igl ambient dil protagonist vegn cumpigliaus el process da sia cunscienza da sesez. Per persunas d'ordeifer eis ei scochemai clar: malsogna da spért! Il tat va a frusta pervia dalla nuncapientscha dalla societad per sia concepziun dil mund: *E daveras jeu vesevel il tgautgaun era en sia fatscha, e l'entira tragedia da siu scheni, che stueva baul ni tard ir empaglia en quei sgarscheivel desiert e bucca da luf dil mund entuorn el.* (p. 155s.) El mund grotesc astgan ins buca considerar la stuornadad ni la malsogna da spért sco la penetraziun d'in demuni ell'olma. La grotesca drova quei motiv per sedeliberar dalla verdad fallida da quest mund per veser il mund cun egls libers. «ls nars dian suenz la vardet biffunand.»¹⁹

La tensiun denter las normas dalla societad 'normala' e la veta dils 'crutschs' muossa era la dualitad ord la tradiziun carnevalesca: la li-

¹⁸ Da remarcar ei cheu ina differenza denter igl original e la translaziun. Ella versiun tudestga vegn 'il singul' accentuaus ferton che quei ei buc aschi clar el franzos. «Elle (la comédie, S.D.) commence avec ce qu'on pourrait appeler *le raidissement contre la vie sociale.*» (Bergson, *le rire*, p. 88) «Und sie beginnt an dem Punkt, wo sich der *einzelne gegen das Leben in der Gemeinschaft* sträubt – mit anderen Worten: bei der Versteifung.» (Bergson, *Das Lachen*, p. 90).

¹⁹ DECURTINS, CASPAR: *Rätoromanische Chrestomathie* t. VII, p. 56, 26.

bertad dils dis da fiasta e la seriusadad reglada duront la veta dad ora et labora. Entras auters motivs menziunai duront questa lavur sperel jeu dad haver confirmau che 'Onna Maria Tumera' cuntegn dabia aspects ord la tradiziun grotesca. Sche tut ei stau cunscient agl autur ei in'otra damonda, alla quala jeu persunalmein ditgel 'na'.

Bibliografia

Litteratura:

- TUOR, LEO: *Onna Maria Tumera ni Ils antenats*. Cuera 2002
- TUOR, LEO: *Giacumbert Nau*. Cudisch e remarcas da sia veta menada. Tiarza ediziun. Cuera 1988
- Ästhetische Grundbegriffe*. Historisches Wörterbuch in sieben Bänden. Stuttgart 2001
- BACHTIN, MICHAÏL: *Literatur und Karneval*. Zur Romantheorie und Lachkultur. München 1969
- BAKHTIN, MIKHAIL: *Rabelais and His World*. Translated by Helene Iswolsky. Massachusetts 1968
- BERGSON, HENRI: *Das Lachen*. Ein Essai über die Bedeutung des Komischen. Aus dem Französischen von Roswitha Plancherl-Walter. Nachwort von Karsten Witte. 7. Auflage. Frankfurt am Main 1988
- BERGSON, HENRI: *Le rire*. Essai sur la signification du comique. Genève 1945
- FREUD, SIGMUND: *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. – En: Gesammelte Werke. Sechster Band. Sechste Auflage. London 1940
- GEX, MAURICE: *Einführung in die Philosophie*. Übers. v. Esther de Forest. 4. Auflage. Bern 1946.
- HARMS, INGEBOURG: *Die zwei Körper der Sprache*. Aspekte der Leibesmetapher in Text- und Staatstheorie um 1800. – En: Lesbarkeit der Kultur. Literaturwissenschaften zwischen Kulturtechnik und Ethnographie. Editur: Gerhard Neumann, Sigrid Wergel. München 2000
- KLEINSCHMIDT, ERICH: *Differenzen und Affekte*. Kulturelle Energien grotesker Rede. – En: Lesbarkeit der Kultur. Literaturwissenschaften zwischen Kulturtechnik und Ethnographie. Editur: Gerhard Neumann, Sigrid Wergel. München 2000
- ROSEN, ELISHEVA: *Grotesk*. Übers. v. Jörg W. Rademacher/Maria Kopp. – En: Ästhetische Grundbegriffe. Historisches Wörterbuch in sieben Bänden. Stuttgart 2001

Fontaunas ord igl internet:

- DICKE, JAN: *Komik und Grotoske als Mittel der literarischen Darstellung des Holocaust und des Widerstandes gegen den Nationalsozialismus.* <http://uni.jandicke.net/holocaustliteratur.php> (25.5.2004)
- gs 2001: *Das Geile, das Grausame und das Narrative.* Über H. Wallners Zeichnungen. <http://members.vienna.at/webbrain/wallner.htm> (25.5.2004)
- HEIN, CHRISTAIN: *Patrick Süskinds «Das Parfum» als grotesker Roman.* <http://www.fbls.unif-hannover.de/angli/perfume/HSSS2000/Grotoske.html> (25.5.2004) Rösch: *Theorie und Geschichte der Komödie* http://www.uni-regensburg.de/Fakultaeten/phil_Fak.IV/Germanistik/Roesch/GertrudRoeschSoSe2002/VLRoesch150402.PDF (25.5.2004)
- SCHMITT, AXEL: *Im Zentrum des Schönen.* Irmela Marei Krüger-Fürhoff widmet sich dem versehrten Körper um 1800. http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=5182&ausgabe=200208 (25.5.2004)
- Tiersymbole.* Quelle: Herders Symbollexikon. <http://www.chrhuck.ch/dtxt/tiersymb.html> (10.11.2003)
- <http://www.limmatverlag.ch/Default.htm?tuor/tuor.onna.maria.tumera.htm> (15.6.04)

Plinavon:

Notizas ed ideas ord il seminari da Clà Riatsch «Leo Tuor: Giacumbert Nau ed Onna Maria Tumera». Semester d'unviern 2003/04, Friburg.